ADATTÁR.

GYULAI PÁL LEVELEI IMRE SÁNDORHOZ.

(Első közlemény.)

Gyulai Pálnak Imre Sándor kolozsvári egyetemi tanárhoz írt hatvanhat levelét és Brassai Sámuelhez írt egyik levelét Imre Sándor kegyelete őrizte meg számunkra. A jól gondozott, becses gyüjteményt később a kiváló irodalomtörténetíró hagyatékában unokája, Imre Sándor, a kir. József-műszaki egyetem rendes tanára örökölte. Ő akarta Gyulai leveleit az irodalmi kutatás rendelkezésére bocsátani; ő engedte meg közzétételüket.

A családi ereklyék jelentőségét emeli, hogy bennük Gyulai Pálnak jellemző gondolat- és érzésvilágát majdnem három évtizeden át elég sűrű és többnyire keltezett nyilatkozatokban kísérhetjük figyelemmel. Értékes emlékei ezek két férfias, szinte puritán jellem barátságának, kiket a magyar tudomány tisztelete, főkép a magyar irodalom történetének szeretete kapcsolt össze. Hogy Gyulai Imre Sándornak éles vonalú írói egyéniségét nagyra becsülte, azt mindenütt — leveleiben is — nyíltan hirdette. Nagy része volt abban is, hogy Trefort Ágoston közoktatásügyi miniszter a kolozsvári egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanárává neveztette ki. Másrészt Imre Sándor is teljes odaadással, híven támogatta Gyulait, az irodalmi vezért, nagyhatású törekvéseiben mind a M. T. Akadémiában, mind a Kisfaludy-Társaságban; egyúttal ő volt Gyulainak egyik legszorgalmasabb és legtanultabb munkatársa a Budapesti Szemlében is. Mindketten nagyrészt ugyanazt az irányt követték az irodalomban, irodalomtörténeti felfogásuk pedig szinte kiegészítette egymást. Ha Gyulai a magyar irodalomtörténetírás művésze volt, Imre Sándor inkább nyelvészeti kutatásaival s az összehasonlító irodalomtörténet eszközeivel nyujtott az esztétikai ítéletnek biztosabb alapot. Ily határozott írói egyéniségek nem érintkezhettek egymással a nélkül, hogy az irodalomnak életbevágó kérdéseit meg ne tárgyalták volna. Gyulai leveleinek is épen azok az adatok adnak általános értéket, melyek a magyar irodalmi életre, főkép a M. T. Akadémia és Kisfaludy-Társaság belső viszonyaira, a Budapesti Szemle szerkesztésének titkaira, az ortológia és neológia küzdelmeire vetnek világot.

A kor és iskola, melyben Gyulai és tudós barátja nevelkedtek, inkább volt alkalmas a férfias, mint a hajlékony jellemek kialakítására. Gyulai leveleiben is feltünhetik, hogy az a két rokonlélek oly hosszú ideig nem jutott el a bizalmasabb megszólításig sem. Ennek egyik oka az lehet, hogy a levelezés megkezdésekor Imre Sándor hat évvel idősebb volt, Gyulai viszont az irodalmi életben tekintélyesebb állást foglalt el, s így a levelezők közül

egyik sem érezte magát feljogosítva a közelítő lépés megtételére. Nagy része van azonban ebben a kor szellemének is, mely a tegezést sokkal szűkebb határok közé szorította, mint napjaink divatja. Mindazáltal a levélbeli érintkezés merevebb formája nem akadályozta meg Gyulait abban, hogy itt-ott saját szívének és családjának ügyét szóba ne hozza, s hogy ne érdeklődjék Imre Sándor hozzátartozói iránt. Leginkább Imre Sándor két fiával: Józseffel és Lajossal foglalkozott leveleiben; őket biztatta, hogy a Budapesti Szemlét épúgy támogassák, mint édesatyjuk. Ilyen módon Gyulai levelei az életrajzírónak is becses adalékkal szolgálhatnak Gyulai lelki életének és családi körének rajzához.

Amint Gyulai legegyszerübb nyilatkozatát is gonddal szerkesztette meg, Imre Sándorhoz írt leveleinek legigénytelenebb mondatán is nyomot hagyott az írásbeli előadás mesterének alakító keze. Annál inkább feltűnő szórakozottsága mondatainak leírásában; hol az ékezetet, hol az írásjelet hagyta el, hol meg az összetett szavakat szakította ketté. Gyulai eljárását az itt közölt szöveg is követi. Néha egy-egy betű vagy szó is bennmaradt a levélíró tollában. Ezeket szögletes zárójelben dőlt betűk jelzik a szövegben. Gyulai joggal különböztette meg egyik levelében saját írásmódját Kazinczy levelező hajlamától; bármily biztosan építette fel mondatait, gondolkodás- és kifejezésmódjában nincs semmi mesterkéltség, semmi cicoma. Levelei a maga valóságában természetesen tárják elénk írójuknak vonzó egyéniségét és fejlett írómüvészetét.

1.

Tekintetes Ur!

Van szerencsém válaszolni febr. 6-án kelt levelére, melyet «Geleji mint nyelvész» című értekezése ügyében intézett hozzám.

Az értekezés, igaz, hogy még a mult évben kinyomatott, de csak febr. elején köttetett be és adatott át a könyvárusnak. Mihelyt levelét vettem, beszóltam Eggenbergerhez s kérdeztem tőle, megküldötte-e önnek a köteles hat példányt, s általában miért nem küld az akadémia nyomtatványaiból a debreczeni könyvárusokhoz?

Ő ugy nyilatkozott, hogy csak tegnap vette át az akadémia expeditorától a példányokat; tüstént utnak indítja önnek a köteles hat példányt. Az akadémia kiadványaiból a debreczeni könyvárusokhoz mindig küld egy pár példányt, de szerinte azok oly keveset gondolnak velök, hogy a csomagot talán föl sem bontják.

Mennyiben szabatos e nyilatkozat nem tudom. De igyekezni fogok, a mennyiben hivatalos körömhöz tartozik segítni e bajokon. Épen azért kérem, szíveskedjék tudósítni engem arról: csakugyan megküldötte-e Eggenberger önnek a köteles hat példányt, s csakugyan kapnak-e a debreczeni könyvárusok az akadémia kiadványaiból példányokat?

Maradtam tisztelettel alázatos szolgája *Gyulai Pál* osztálytitkár.
Pest febr. 12. 870.

Imre Sándornak *Geleji Katona István mint nyelvész* című értekezése a M. T. Akadémiának *Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből* című gyüjteményében jelent meg 1869-ben, mint a kötet 6. száma.

2.

18/1871. T. Imre Sándor urnak, a m. t. akad. l. tagjának, a debreczeni ref. főiskola tanára- és könytárnokának. Debreczen.

Tekintetes Úr!

Febr. 27-én kelt levelét vettem s a kiadó-hivatalban tüstént megnéztem, hogy a hiányzó nyomtatványok elküldettek-e az akadémiai könyvárushoz elszállítás végett. Az igtató könyv szerint a csomag, melyben a hiányzó nyomtatványok voltak, még mult év sept. 22-én elküldetett Hoffmann könyvárushoz. Hoffmannt is felkerestem megtudni, nála történt-e a mulasztás. Szerinte a csomag elküldetett Telegdihez Debreczenbe; egyébiránt igérte, hogy utána jár a dolognak s ha netalán elveszett volna, pótolni fogja a hiányzó nyomtatványokat, melyeket a hozzám írt levélből kijegyzett.

Szíveskedjék közelebbről tudósítani: átszolgáltatta-e Telegdi a hiányokat, általában tett-e Hoffmann intézkedést a hiányok pótlására nézve? Az akadémiai nyomtatványok a tagokhoz postán küldetnek szét, kivéve Debreczent, Kotozsvárt és Pozsonyt, hol több akad. tag lakik. Ide könyvárusi uton történik a szállítás. Debreczenbe Telegdihez küldetnek a csomagok, ki az illetőknek kiosztja.

Szíveskedjék ezután is minden hiányról tudósítani s ha netalán Debreczenben nagy rendetlenség uralkodnék mind a szállítás, mind a kiosztás tekintetében, azt is jó lesz megírni, hogy bejelenthessem az osztályértekezletnek.

Engedje egyszersmind, hogy én is egy kérést intézhessek önhöz. Nem volna-e hajlandó ez év folytán egy akár nyelvészeti, akár irodalomtörténeti értekezéssel megörvendeztetni osztályunkat? Utolsó értekezése oly szívesen fogadtatott, hogy az osztályértekezlet közelebbről is sajnálkozott hallgatásán.

Rövidebb értekezést is szivesen veszünk.

Maradtam kiváló tisztelettel Tekintetes urnak alázatos szolgája

Pest mart. 6. 871. *Gyulai Pál* osztálytitkár.

3.

104/1871.

Tekintetes Úr!

Az I-ső osztály f. hó 25-én tartott értekezletén szóba hozattak Bessenyei György hátrahagyott iratai, melyek a hírlapi közlemények szerint Debreczenben a Rakovszky-kisasszonyoknál megtaláltattak volna. Az osztály élénk érdekkel viseltetvén az ügy iránt, felkéri a Tekintetes urat, hogy szíveskedjék arról hiteles adatokat küldeni be az akadémiához s tájékozó felvilágosítást különösen a következő kérdésekre: 1. Kinek a birtokában vannak jelenleg a kéziratok. 2. Mi módon lehetne megszerezni azokat az akadémia kézirattára számára? 3. Nincs-e meg a Rakovszky-családnál Bessenyei arczképe is, mert Toldy Ferencz ugy emlékszik, hogy Kazinczy látta volna arczképét magánál Bessenyeinél? Becses válaszát kérve maradtam teljes tisztelettel

Pest, nov. 27. 1871. *Gyulai Pál* osztálytitkár.

A levélborítékon: 104/1871. A m. t. Akadémia I. oszt. elnökségétől. Tekintetes Imre Sándor úrnak, a debreczeni ev. ref. főiskolában a m. nyelv, irod. tanára, mint a Magyar Tudományos Akadémia l. tagjának Debreczen. Hivatalból.

Az egész levélben csak az aláírás Gyulai Pál kezeírása. — Imre Sándor 1871. dec. 2-án kelt levelében tett jelentést eljárásának eredményéről. (M. T. Akadémia Értesítője. VI. évf. 1872. 4. l.)

4.

Tisztelt barátom!

Becses levelére mind eddig azért nem válaszoltam, mert be akartam várni a legközelebbi osztályértekezletet, melyben ön kéréseit előterjeszthessem.

Az osztályértekezlet határozata a következő: mind Tewrewknek, mind önnek kiadatik a kézirat s mind kettőnek megengedtetik, hogy tetszésök szerinti változtatásokat tegyenek rajtok. Azonban az akadémiai szünet után octoberben a kéziratok visszaküldendők, hogy a nyomatás kezdetét vehesse. Ha a határidő önnek kevés, az értekezlet szívesen meghosszabbitja, csak szíveskedjék engem tudósítani.

A kéziratot a bírálatok másolataival egy pár nap alatt elküldöm. Mos pedig engedje, tisztelt barátom, hogy egész bizalmasan megírhassam pályamunkája történetét.

Midőn a két pályamunkát Arany áttette hozzám, mint az I-ső osztály titkárához, a míg az osztályértekezleten a bírálók kineveztettek, mind két pályamunkát átlapozgattam s ugy találtam, hogy az öné jobb. Mind két szerzőt gyanítottam, mert többé-kevésbbé ismertem gondolkozásmódjukat. A bírálók kinevezésére némi befolyásom levén, mindig ügyelek arra, hogy oly tagokat ajánljak vagy ajánltassak az elnök által, kikben a tárgy és körülmények szerint leginkább megbizhatni. Ezért itt is Hunfalvy Pál, Szarvas Gábor és Szász Károly urakat ajánlottam. A két elsőt azért, mert nem ugyanazon godolkozásuak, és Szarvas Gábor túlságait, ki e kérdéssel tüzetesen foglalkozik, mérsékelni fogja Hunfalvy Pál szélesb körü miveltsége. Szász Károly ajánlását az indokolta, mert a kérdés kapcsolatban van a költői nyelvvel, a próza aesthetikai oldalával is, melyekhez mind Hunfalvy, mind Szarvas keveset értenek. Hunfalvy nem volt jelen az értekezleten, helyette Ballagi ajánlotta magát s kineveztetett. Ez nem volt inyemre, mert én Ballagit nem örömest ajánlom bírálónak, nem mintha nem volna tudománya, hanem mert kevés önállósága van, nincs elég ítélete, s benyomásokra hajló természete hol ide, hol oda ragadja. Itt is úgy történt. A bírálók is épen ugy gyanították a szerzőket, mint én. Ballagi ohajtotta volna önnek ítélni a jutalmat, mert igen becsüli, de egy pár elv, melyeket félre értett, melyek ellen Szarvas nagy hévvel szónokolt, arra ösztönözte, hogy elfogadja Szarvas indítványát, mely szerint a jutalom megosztandó lett volna. Szász Károly, ki határozottan ön mellett szavazott, szintén reá állott a közvetítő indítványra. Az osztályülés visszavetette e véleményt s követelte a bírálóktól, hogy minden esetre itéljék oda valamelyiknek. Ekkor Szász Károly az önét kívánta jutalmazni, de a más két bíráló ellenében kisebbségben maradt. Hogy Szarvast a Tewrewk iránti rokonszenv vezette volna, nem merem állítani, hanem a bizonyos, hogy Ballagi nem ellenszenvből szavazott ön ellen, hanem benyomásokra

hajló természeténél fogva, Szarvas imponált neki s helyesebbnek hitte, ha nyelvészszel van egy véleményen, mint költővel.

Ez röviden a történet, sine ira et studio. Én, Arany és Szász meg vagyunk győződve, hogy az elfogulatlanok az ön munkáját többre fogják becsülni, mint a Tewrewkét.

Én az ön müvét csak lapozgattam s épen ezért nem szólhatok hozzá tüzetesen s alaposan, hanem egyik fejezetére mégis bátor vagyok egy pár megjegyzést tenni. A mit ön Vörösmarty nyelvéről ír s egy sorba teszi öt a Kazinczy iskola költőivel, nagy tévedés. Vörösmarty egészen más, mint Kazinczy iskolája. Az ő nyelve egészen uj, mely sem a régi, sem a megujított nyelv. Ő az ujabb magyar költői nyelv megalapítója, ki nélkül se Arany se Petőfi nem állhattak volna elő. S ez érdeme nagyobb mint költeményeinek értéke. Az a két hiba, melyeket ön felhoz, költői nyelvben nem hibák, s épen ugy megtalálhatók a régi költészetben, mint Aranynál.

Bocsásson meg, hogy nem tisztázom le e hirtelen és elég rutul írt levelet, de nincs reá időm.

Remélhetek-e octoberre vagy novemberre értekezést? Ha ezt nem adhat, fog-e írni a januarban meginduló «Buda-pesti Szemlé»-be, melyet én fogok szerkeszteni? De erről annak idejében bővebben. Az ég áldja!

Pest jun. 9. 872 tisztelő barátja *Gyulai Pál.*

A M. T. Akadémia az 1870—72. évi Marczibányi-pályázatra «az idegen szólásmódok és a szabálytalan nyelvújítás kérdését» tüzte ki. Két pályamunka érkezett. A bíráló bizottság, mint 1872. máj. 22-én jelentette, mindkettőt érdemesnek találta a jutalomra, úgyhogy a pályadíjat közöttük megosztandónak ajánlotta. Minthogy az első osztály az ajánlatot nem fogadta el, a bizottság máj. 23-i jelentése szerint a második számú pályamunkának ítélte oda a jutalmat, az első számút megdicsérte és ívenként 30 frt tiszteletdíj mellett szintén kiadásra ajánlotta. A máj. 23-án tartott nagygyülésen a jeligés levél szerint a jutalmat Ponori Thewrewk Emil nyerte el. Gyulai az I. osztálynak 1872. jún. 3-i ülésén jelentette, hogy a megdicsért munka szerzője, Imre Sándor, jelentkezett. A bizottság két jelentését Gyulai 70/1872, 71/1872 számokkal ellátva 1872. jún. 11-én adta ki Imre Sándornak. Az utolsó jelentésre a következő megjegyzést vezette rá: «A tiszteletdíjnak ez előleges megállapítását az osztály nem hagyta helybe s fentartotta magának annak későbbi meghatározását. Kiadta Gyulai Pál osztálytitkár. Pest. jun. 11. 1872.»

5.

Tisztelt barátom!

E levélkém átadója Charles Brace angol író Amerikából, ki Magyarországot és Erdélyt szándékszik beutazni. Ajánlom őt szíves figyelmébe, szíveskedjék neki megmutatni Debreczen nevezetességeit s tájékozni mind az iránt, a mi netalán érdekli.

Jeles iró, ki ugy látszik Magyarországról könyvet akar írni. Németül is beszél s így oly társaságba is bevezethető, mely nem ért angolul.

Maradtam tisztelettel *Gyulai Pál.*

Pest jul. 30. 1872.

6.

89/1872.

Tisztelt barátom!

Nem tudom írt-e valaki önnek a kolozsvári egyetem magyar nyelv és irodalom tanársága ügyében? Csengery megkért tegnap este, hogy írják s kérjek öntöl mielöbb választ.

Az ügy rövid története ez: Trefort átvévén a miniszterséget a kolozsvári egyetemhez kinevezendő tanárokra nézve tanácsot kért Csengerytől, közölvén vele az ajánlottak névsorát. Én épen akkor látogattam meg Csengeryt, midőn e névsor megrostálásával foglalkozott. Kérdezte tőlem, kit gondolok én legalkalmasabbnak a magyar nyelv és irodalom tanárául. Én önt neveztem meg. Ő is abban a véleményben van — mondá — hanem baj, hogy ön nem folyamodott, egyébiránt reméli, hogy Trefort túlteszi magát ez akadályon.

Néhány nap mulva, tegnap este, megint találkoztam Csengeryvel. «Imrét — mondá Csengery — már felterjesztette Trefort, írj Imrének, hogy nyilatkozzék neked elfogadja-e a kinevezést, hogy az el nem fogadás esetében a hivatalos lapban még meg lehessen akadályozni a közhírré tételt».

Fogadja el, mi itt nagyon óhajtjuk. E nyugalmasabb állásban inkább élhet a tudománynak, más felöl a második magyar egyetemen épen nem árt, ha a magyar nyelvet és irodalmat nem épen abban az irányban tanítják, melyben a pestin.

Kérem válaszát egy pár sorban, hogy tüstént közölhessem Csengeryvel.

Még sok mindenről kellene írnom önnek, de azt máskorra hagyom.

Pest sept. 20. 1872. tisztelő barátja *Gyulai Pál.*

A levélborítékon: 89/1872. M. Tud. Akadémiától. Tekintetes Imre Sándor urnak m. tud. akadémiai levelező tagnak. Debreczen. Hivatalból.

7.

Pest maj. 11. 873.

Tisztelt barátom!

Van szerencsém ide zárni egy értekezést, melyet a f. év maj. 9-én tartott osztályülés önhöz utasított megbírálás végett.

A szerző a nagy jutalomra akart pályázni, azonban felvilágosíttatván, hogy a nagy jutalomra csak bizonyos évkörben megjelent nyomatott munkák pályázhatnak, mint értekezést nyujtotta be, hogy az akadémiában felolvastassék. Az Ügyrend értelmében az ily értekezést vagy valamely tag ajánlja vagy az osztály bírálat után dönti el, hogy felolvastassék-e vagy ne.

Egyszersmind ide mellékelem fia jeles értekezését, melyet a Szemle számára dolgozott, s melyet a Szemle 5-ik számában kiadni szándékozom. Ő némi javitás végett kéri vissza s tíz nap alatt visszaküldeni igéri. Mondja meg neki, hogy julius 4—5-ig minden esetre kész legyen vele és küldje fel, mert akkor szedésbe kell adnom.

A mi a nyugdíjat illeti, beszéltem Csengeryvel, ő abban a véleményben van, hogy az összes nyugdíjazás ügye most tanácskozás alatt levén, eldöltéig a cultusminisztertől bajosan remélhető, hogy valakiért kivételt tegyen.

A kineveztetéskor könnyen ki lehetett volna vinni, de akkor sem önnek, sem nekünk nem jutott eszünkbe. Szíveskedjék engem tudósítani, hogy folyamodott-e már ez ügyben vagy nem. A mikor folyamodni fog, megkérem Csengeryt, hogy beszéljen Treforttal. Az ügy egyébiránt nem bukhatik meg. Előbb-utóbb meg fogja nyerni kérését, ugy hiszem, legfeljebb idő kérdése az egész. A legrosszabb, a nem biztosítás esetében is, az állam nem fogja elhagyni özvegyét, e mellett ott van az írói segélyegylet is, melynek 150 ezer forintra megy a tőkéje s oly férfiak özvegyéért és árváiért, mint ön, mindent megtesz a mi tehetségében áll.

Pályaművét tegnap adtam szedésbe. A revisioíveket pontosan meg fogja kapni s addig egy ív sem nyomatik ki, a míg javításai után az ív ki nem igazíttatott. Tewrewk oly hosszasan tartotta magánál a revisiokat, hogy könyvét csak a mult héten nyomtatták ki. Meglehetős silány könyv, önnek minden értelmes olvasó elégtételt fog szolgáltatni. A hivatalos előszóban szóról-szóra közöltem a bírálatokat s az egész jutalmazás ügyét.

Köszöntöm Brassait, Szabó Károlyt. Maradtam tisztelő barátja

Gyulai Pál.

Fia czikkét a Szemlének még 3-ik számában akartam közölni, s fel is küldtem már Bécsbe, de más czikkek terjedelme miatt kiszorult, s így maradt az 5. számra. Ezért vannak rajta holmi kék plajbászos szerkesztői utasítások a szedők számára.

Imre József, Imre Sándor fia 1851-ben született s 1869-től 1874-ig orvostanhallgató volt. Cikke *A choleráról* címmel a Budapesti Szemlének III. kötetében a 91—125. lapokon 1873-ban jelent meg. — Ponori Thewrewk Emil pályamunkája: *A helyes magyarság elvei.* Budapest, 1873. Imre Sándor munkája: *A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata tekintettel az újítás helyes módjaira.* Budapest, 1874.

8.

Tisztelt barátom!

Vettem becses levelét s a Müller Miksaféle czikket. De ha ön megengedi nem adom át a Naplónak, hanem megtartom a Szemle számára. A tiszteletdíjt ugyan csak akkor küldhetem meg érte, a mikor megjelen, mert Ráth is engem akkor fizet, de előleg fejében bármikor előfizethetek a Pesti Naplóra, csak írja meg, hogy az oct.—dec. folyamra-e vagy az 1874 januar—jul.-ra fizessek-e elő?

Bár sokszor kapnék ily *nyers fordítást*, a mint czikkét nevezi. Nem képzeli mennyi bajba kerül a Szemle szerkesztése. Idősb és érdemesebb íróink politikusok, nagy urak lettek vagy a tudomány részleteivel foglalkoznak, s általában nem kedvelik valaminek formában előadását. Leginkább a tehetségesebb fiatal emberekre támaszkodom, s ha itt sem találok támaszt, fordíttatok. De mind az eredeti mind a fordított dolgozatokkal meggyűl a bajom, egy kettő kivételével, a legtöbb oly rosszul ír magyarul, hogy a stíl javításával kell töltenem az időt s magam alig dolgozhatom. Igy is elég hiba marad a czikkekben, de mit csináljon az ember, a magunk dolgozatát is nehéz javítni, hát még a másét.

A Szemle 6-ik számát már összeállítottam. A 7-ik számban (januar—febr. 1874.) szándékszom közleni az ön cikkét; e szám talán érdekesebb lesz, mint a közelebbiek, mert Szécsen gróf és Pulszky írtak bele egy pár essayt, Arany László is ide adja székfoglalóját, a mely sikerült dolgozat s hosszas nógatásomra Danielik is megírta harmadik és befejező közleményét. Öntöl, bármit is, szívesen veszek; az eredetit 30-40 forintjával honorálom, a fordítást és átdolgozást 25 frt. Nem nagy összeg, de így is alig jövök ki, mert ingyen cikket nem közlök.

Nem árt, ha fiát koronként egy kis munkásságra serkenti. Úgy veszem észre, hogy kedve is tehetsége is van az írásra. Ha maga nem talál, Brassai szívesen jegyez ki egy pár átdolgozni való természettudományi czikket. Ebben nagy szorultságban vagyok. Szily támogat e szakban, de maga keveset ír, csak tanácsol s dolgozótársakat szerez. De alig kap, ezek a mi természettudósaink se szép formában, se jól magyarul nem tudnak írni. Szily a Józsi czikkét nagyon megdícsérte, kivált jó magyarságán bámult.

Ha találkozik Felmérivel, szíveskedjék neki megmondani, hogy czikkét vettem, de csak Martiusban közölhetem, mert a 6-ik számban megkezdett czikk, amely szintén ily nemü, ha nem is hason tárgyú, ekkor végződik be. Aztán még figyelmesebben kell elolvasnom, mert csiklandós tárgyú s Felméri úr a positiv philosophia terén oly dogmaticus, mint bármely theologus.

Szabó Károlyt szívesen üdvözlöm s kérem, hogy írjon már valamit a Szemle számára. Bizonynyal rá ér, ha kevesebbet haragszik erre a közösügyes világra.

Finály urat is üdvözlöm. Épen most vettem czikkét a világtárlatról. Szíveskedjék megmondani neki, hogy köszönöm s még a 6-ik számban közlöm. Nagyon jó, hogy nem hosszú, mert így még bele fér. Csak arra kérem, hogy a második közleményt november közepéig minden esetre küldje el. A többit is jó lesz ily hangon tartani. Soha sem árt bármiről írunk dolgozatunkat minél vonzóbbá tenni. Azt csak Venczel Gusztáv állítja, hogy ez nem illik a tudományhoz.

Munkájának 12-ik ívéből az utolsó revisiót ma küldöttem a nyomdába. Mihelyt kinyomják, leküldöm a kinyomott íveket, hogy a hivatalos előszót és a tartalmat egyetértve készíthessük meg. Nagyon ügyeltem, hogy javításai végre hajtassanak, sőt egy kis nem nyomdahiba javítására is bátorságot vettem, mindjárt az első ívekben. Ön azt mondja Aristophanes vígjátékairól, hogy pamphlet *értékűek*, én *jellemüekre* javítottam. Mutattam Aranynak is és helyben hagyta, annyival inkább, mert épen Aristophanest fordítja.

Köszöntve családját és bocsánatot kérve, hogy ennyi megbízással terhelem maradtam tisztelő barátja *Gyulai Pál.*

Pest oct. 2. 873.

A nyugdíj ügye jól áll, legalább nekem azt erősítik mindazok, a kik az ügyhöz közelebb állanak. Holnap Treforthoz megyek az Eötvös munkái ügyében s előhozom, talán még biztosabb hírt is hallok tőle.

Imre Sándor cikke: *Müller Miksa rövid életirata és értekezése a mythologia bölcselméről.* Budapesti Szemle. IV. k. 1874. 57—87. l. — Ráth Mór, a Budapesti Szemle kiadója, az 1872. évi szerződés szerint ívenként

30 frt tiszteletdíj fizetését vállalta. — Brassai Sámuel, Felméri Lajos, Finály Henrik, Szabó Károly a kolozsvári egyetemen Imre Sándor tanártársai voltak. Szily Kálmán a kir. József-müegyetemen a mennyiségtan és természettan tanára volt; Gyulai Pálnak a Budapesti Szemle szerkesztésében segédkezett.

9.

Budapest febr. 15. 1874.

Tisztelt barátom!

Remélem vette a pénzbeli küldeményeket mind az akadémia, mind a P. Napló, mind pedig a Szemle részéről. A bizományokat, melyekre utolsó levelében kért, mind eligazítottam, azonban a levéllel mind ez ideig adós vagyok. Ezt akarom most jóvá tenni. Ne vegye rosz neven, hogy ily későn írok. Nagyon hányt-vetett életet élek én itt, nem csak hogy nagyobb munkán nem dolgozhatom, de annyi az aprólékos dolgom, hogy azokat sem tudom mindíg pontosan teljesíteni.

Fia czikkét vettem és közölni fogom, az igért nagyobb czikket is örömmel várom. A mikor küldi akkor küldi, az ily nemű czikk soha sem késő.

Munkájából a köteles 25 példányt remélem eddig megkapta. Elküldésöket megrendeltem. Minden valamire való ember megbotránkozott az akad. bizottság ítéletén. Bodnárt nagyon buzdítottam, hogy írjon róla. Buzgósága ugyan kissé túlragadta, de az nem baj. Szarvas a minap azt mondotta Szász Károlynak, hogy Imre Sándor fogja megkeserülni Bodnár lármáját, s úgy hallom, hogy a Nyelvőr nagyon készül is az ön munkája ellen. Ugy látszik a kritika nálunk némi magánkedvteléssé kezd válni, melynek nincs egyéb czélja, mint hogy valakinek jó vagy rosz kedvet okozzunk. Én elvárom a Nyelvőrbeli czikket, s akkor én is írok valamit az ön munkájáról a Szemlébe. Nem vagyok ugyan szorosan véve nyelvész, a Szemle sem szakközlöny, de a dolog annyira felindít, hogy nem hagyhatom szó nélkül, annyival inkább mert nem az a kérdés, hogy mily hiányai vagy tévedései vannak az ön munkájának, hanem az: igazságos volt-e az ítélet s a kijelelt tévedések valóban azok-e? Ezt pedig minden nagy tudomány nélkül, egy kis józan észszel is el lehet dönteni. Mind a mellett arra a szívességre kérem, hogy hogy ha a Nyelvőrben kritika jelen meg az ön munkájáról, írja meg nekem véleményét röviden mind arról, a mit tudományos érdekünek vagy elvi kérdésnek lát. Jegyzeteit a mennyiben szükségesnek tartom, felhasználnám czikkemben, a mely különben sem lenne egyéb, mint tájékoztatása a közönségnek a munka becse felöl s egyszersmind megczáfolása az oly vádaknak, melyeket igazságtalanoknak tartok.

Hát az akadémiában nem szándékszik valamit felolvastatni? Nagy szükében vagyunk a valamire való értekezéseknek. Nekem levén kötelességem gondoskodni az értekezésekről, a sok futkozás és írdogálás után is alig kaphatok valamit s mindíg aggódom, hogy a következő ülést nem tudom betölteni.

Az ég áldja tisztelt barátom, ne vegye rosz neven, ha néha késik levelem, a mit reám biz, azt tüstént eligazítom, s ha mulhatatlan szükség, akkor levelem sem fog késni tisztelő barátja *Gyulai Pál.*

Bodnár Zsigmond 1874-ben pesti reáliskolai tanár s Gyulai Pál munkatársa volt a Budapesti Szemlében.

10.

Tisztelt barátom!

Czikkét nagyon köszönöm, kiadom és várva várom a végét. A Szemle majus—juniusi száma megjelent, a julius—augusztusi most van szedés alatt. Ebben bajosan adhatom, mert Lónyay a majus—juniusi számba Széchenyi hátra hagyott iratairól egy hosszu czikket írván s csak akkor adván át nekem, midőn már a füzet nagy részt ki volt szedve mintegy öt nyomott ívnyi szedést kellett kivetetnem, a melyet a juliusi füzetben fel kell használnom. Igy a tisztelt barátom czikkét, ha a végét megkapom, a september—octoberi számban fogom kiadni, a mely sept. 1-én jelen meg. Ezért czikke végét legalább julius első hetében meg kell kapnom. Ha az egész czikk nem több 3—4 nyomott ívnél egyszerre fogom adni, ha több, két közleményben.

Olvasta-e a Toldy és Fogarasi hadjáratát Szarvasék ellen? A Szarvas felelete most van sajtó alatt. Sokat szeretnék erről írni, sőt meg is akarom kérni, hogy írjon e három értekezésről egy kis bírálatos ismertetést a Szemle számára. Én egyik féllel sem tartok, azt hiszem, ön is így gondolkozik. Hanem erről máskor.

Az ég áldja! Köszönöm a czikket és várom a végét. Brassai urnak szíveskedjék megmondani, hogy czikkét szedik s a juliusi füzetben megjelen.

Buda-Pest maj. 11. 1875. tisztelő barátja *Gyulai Pál*

Fogarasi János értekezése: *Az új szókról*, Toldy Ferencé: *Az új magyar orthologia*, Szarvas Gáboré: *A magyar nyelvújításról*. Mind a három dolgozat 1875-ben az *Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből* czimű gyűjteményben jelent meg mint a IV. kötetnek 7., 8., 10. száma.

11.

Tisztelt barátom!

A «Nemzetiség és nevelés» czimű czikke szedés alatt van s a jövő hónap végén megjelen egészen egy közleményben. Nem enyhitettem rajta semmit. Az enyhités ártott volna a stílnek, de különben sincs ok a kíméletre. Csengerynek is felolvastam belőle egy pár szakaszt. Neki is tetszett.

A neologiai és orthologiai vitákat azért nem küldöttem hamarabb, mert úgy hittem, hogy nem lesz késedelem a dologban akkor sem, ha rendes uton az akadémiai kiadóhivatal utján kapja. Úgy tudom, hogy már meg kellett kapnia. Igéretében bizom s remélem, hogy uj évre elkészül a rólok irandó czikke. Nem jobb lenne-e megvárni a Brassai értekezését is, mely az octoberi első ülésre van kitűzve. Egyébiránt cselekedjék belátása szerint. Ha a nyár folytán szerencsém lesz tisztelt barátomhoz, megbeszéljük az egészet.

Nyáron a közkönyvtárak be vannak ugyan zárva, de csak a közönség s nem a tudományos czélból dolgozók előtt. Mindig ott van egy tisztviselő, a ki ezeknek szolgálatjára áll. Bátran feljöhet, s kényelmesen használhatja mind a múzeum, mind az akadémia könyvtárát, sőt az egyetemit is.

Kedves fia a nélkül távozott el, hogy, a mint igérte, utolszor még beköszöntsön hozzám. Egy pár napig vártam a «Deutsche Rundschau» illető számával, a melyet kért, aztán meglátogattam szállásán, de már elutazott.

Nem szeretném, ha valamit rosz neven vett volna tölem. A Revue egy czikkét adtam volt neki lefordítás végett; ő többre akart vállalkozni, t. i. hogy arról a tárgyról több czikk nyomán fog egy ujat írni s ezért volt szüksége a Deutsche Rundschaura is. Én megjegyeztem, hogy igen örvendek, ha eredeti czikket ír, de akkor néhány könyvről írjon essayt, a fordítás vagy átdolgozás végett átadott czikkeket a szép forma kedvéért jobb meghagyni saját formájokban. Egyébiránt ha kedve van reá, szívesen beleegyezem abba is, hogy a kérdéses czikket saját belátása szerint dolgozza föl s a Rundschau illető számát egy pár nap alatt megkerítem. Talán azért nem jött utána, mert rosz neven vette megjegyzésemet. Nyugtassa meg, hogy teljességgel nem volt szándékom elkedvetleníteni, söt buzdítni ohajtom. Bár sok oly fiatal író és tudós volna, mint ő. Én kiváló rokonszenvvel viseltetem iránta s nagyon örvendek rajta, ha ír a Szemlébe valamit.

Az ég áldja kedves barátom! tisztelő barátja

Buda-Pest jul. 24. 1875. *Gyulai Pál*

A levélboritékon: *Imre Sándor* k. egyetemi tanár úrnak, a m. t. akadémia l. tagjának *Kolozsvártt*

Imre Sándornak *Nemzetiség és nevelés* czimű czikke a Budapesti Szemlének 1875. évi IV. kötetében (40—117. l.) jelent meg. — Imre József 1875-ben Schulek Vilmos szemorvos-tanár mellett tanársegéd volt.

PAPP FERENC.

ARANY JÁNOS KÉT ISMERETLEN LEVELE.

Arany Jánosnak itt közölt két levele Szilágyi Lajos debreceni kir. bírósági végrehajtó birtokában van, aki azokat családi ereklyeként őrzi. Mindkét levél ugyanis a tulajdonos nagyanyjához, Benkő Mihályné, Birizdó Máriához van intézve és válasz Benkőnének kérésére, illetőleg kérdésére. Amint a levelekből is kitünik, Benkőné mint régi ismerőshöz fordul Aranyhoz. Az ismeretséget megmagyarázza az, hogy — amint gondos kutatással megállapítottam — Benkőné Birizdó Mária szalontai születésű volt, leánykorát Szalontán élte a XIX. század első felében, és szépségét sokáig emlegették még akkor is, mikor Belényesre ment férjhez. Nagyszalontán ez idő szerint nem él Birizdó-család, de a nevet most is őrzi egy határrész (Birizdó-dülő, Birizdó-zug). Bármilyen különösen hangzik is a Birizdó-név, ez a családnév nem szorítkozik csupán Szalontára, mert a XIX. század végén Debrecenben is éltek Birizdók, talán ma is élnek.

1.

Pest, 1872, nov. 19.

Igen tisztelt Asszonyom,

A mily jól esett megemlékezése becses soraiban fiatalságunk bánélküli boldog napjaira, melyek annál bájosabbnak tünnek föl, minél inkább távozik tőlük az ember: ép annyira sajnálom, hogy hosszas távollét után hozzám először intézett kivánatának sem vagyok képes eleget tenni. Évek óta beteges